

Олена ФЕДОРЧУК

БІСЕР У ХУДОЖНІЙ СТРУКТУРІ АНСАМБЛЮ БУКОВИНСЬКОГО НАРОДНОГО ОДЯГУ другої половини ХХ — початку ХХІ століття

Досліджено тенденції розвитку третього етапу традиції художніх виробів з бісеру на історичних теренах Північної Буковини. Визначені типологічні, технологічні та художні особливості бісерних компонентів ансамблю народного одягу різних етнічних зон краю.

Ключові слова: бісер, прикраса, бісерний декор, одяг.

Друга половина ХХ — початок ХХІ ст. стали часом формування та розвитку третього етапу української народної традиції бісерних виробів.

Одним з найстійкіших (час зародження та безперервність розвитку традиції) та найпотужніших (чисельність майстрів та творів) ареалів народної творчості з бісером від початку ХІХ ст. й до сьогодні залишається Північна Буковина. Коли у середині ХХ ст. в більшості українських осередків творчість з бісером почала тимчасово занепадати, на історичних теренах Північної Буковини (з 1940 р. складова Чернівецької обл.) вона продовжувала розвиватися. Художні рішення, запропоновані місцевими майстрами упродовж 1960—1970 рр. і досі мають високу затребуваність, так як, на їх ґрунті відбувається формування основних засад сучасних бісерних творів не лише в буковинському ареалі, а також у низі сусідніх сіл та в окремих містах і містечках, як от, Коломия, Косів, Кути.

Головною сферою застосування бісеру в народному мистецтві українців залишився ансамбль народної ноші, що зазнав помітних змін. Ці зміни однаково торкнулися типологічних, технологічних та художніх характеристик виконаних із застосуванням бісеру накладних прикрас, головних уборів та вбрання. Доповнення народної ноші буковинців стала вишита бісером тайстра.

Актуальність пропонованого дослідження полягає у потребі ґрунтовного систематизованого аналізу бісерного декору буковинського народного одягу другої половини ХХ — початку ХХІ ст. як окремого явища українського народного мистецтва. Актуальним також є завдання мистецтвознавчого аналізу сучасних творчих процесів.

Наукову новизну становить дослідження третього етапу української традиції художніх виробів з бісеру на теренах Північної Буковини, а також художній аналіз конкретних, виявлених у ході цілеспрямованих мистецтвознавчих експедицій в Чернівецьку обл. та вперше введених в науковий обіг артефактів.

Мистецтвознавча розвідка декорованих бісером компонентів ансамблю народного одягу буковинців виконувалася у відділі народного мистецтва Інституту народознавства НАН України в рамках колективного дослідження «Історія та теорія українського народного декоративного мистецтва: видова специфіка».

Творчість буковинських майстрів бісерних виробів другої половини ХХ — початку ХХІ ст. допо-

Іл. 1. Тодосійчук Євдокія Юрївна (1931 р. н.). Гердан стрічковий «йордан». Бісер, нитки, тканиня. 1960-ті рр., с. Малий Дихтинець Путильського р-ну Чернівецької обл. ПМА за 2008 р.

ки мало вивчена. Найбільш інформативним з цього питання є розділи: «Традиції і новації 60—70-х років ХХ ст.» та «Сучасний народний одяг Північної Буковини (80—90-ті роки)» у монографії Мірри Костишиної «Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність» [4, с. 117—140]. Окремі повідомлення також містяться у працях Тамари Бушиної «Декоративно-прикладне мистецтво Радянської Буковини» [1], Георгія Кожолянка «Етнографія Буковини» [2] та Ярослави Кожолянка «Буковинський традиційний одяг» [3]. Проте, вказані монографії, написані у 1980—1990-х рр., не дають погляду на досліджувану проблему як сформоване явище народного мистецтва, що має на Буковині свої особливості.

Однією з ключових ознак третього етапу буковинської традиції художніх виробів з бісеру стало падіння популярності накладних прикрас та входження у широку моду вишитих бісером компонентів вбрання.

Накладні прикраси з бісеру почали виходити з ужитку у 1960—1970-х роках. Вагомою причиною цього було те, що самодостатній декор вишитої бісером сорочки не потребував доповнень у вигляді шийної чи нагрудної оздоби, виконаної з аналогічних матеріалів. Водночас, про накладні бісерні прикраси поступово стали забувати й буковинські гуцули, у яких вишиті бісером сорочки не дістали такого поширення як у мешканців Передгір'я та рівнинних районів [5, с. 546]. Нечасте побутування накладних оздоб з бісеру мало й інші, скоріш за все суб'єктивні, причини, продиктовані новими художніми віяннями непередбачуваної моди.

До 1960-х рр., з ансамблю народного одягу Буковинського Поділля зникла весільна прикраса капелюха — винизана з бісеру ромбовидна «квітка», відома у першій половині ХХ ст., але якої не пам'ятають сучасні буковинці [2, с. 276].

Упродовж 1960—1970-х рр. із святкової буковинської ноші стали зникати такі прикраси як стрічковий гердан з підвісками, зубчаста силянка, об'ємна плетінка та котильон. Нині у буковинських

селах можна натрапити, хіба що, на стрічковий та розетковий гердан, одноділну силянку, краватку та трясунки.

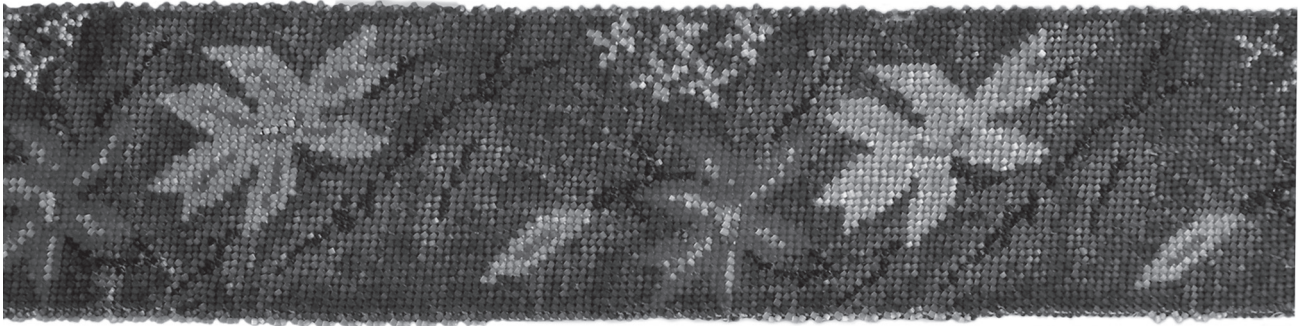
Як компонент святкового костюму буковинців багато де зберігся декорований бісерними матеріалами пояс, стилістика якого у другій половині ХХ ст. продовжувала змінюватися.

В цілому, згасання традиції накладних прикрас у 1960—1970-х роках супроводжувалося тенденцією до спрощення композиційних схем, відмовою від усталеного колориту (часто його збідненням), нехтуванням автентичними засобами та прийомами художньої виразності. Все частіше стали з'являтися накладні прикраси, місце виготовлення яких визначити неможливо.

Так, у 1960—1970 рр. для одноділної силянки («ковніру», «силєнки», «йордану») та стрічкового гердану, який часто виконували у техніці бісерного тканиня, найтипівішим став орнамент з графічно нескладних одноманітних ромбічних, зигзагових або трикутних мотивів (Іл. 1). З декору буковинської прикрас почав зникати контраст різних за розмірами, конструкцією та кольорами мотивів. Нерідко буковинські майстри ігнорували таким важливим засобом художньої виразності як багатоколірність.

До кінця ХХ ст. поширеним компонентом ансамблю святкового жіночого та чоловічого одягу буковинців залишався розетковий гердан («басми»), який переважно виконували технікою тканиня у поєднанні з набиранням у разки або нанизуванням. Серед різних варіантів орнаменту перевагу надавали взорам з мотивом завітчаної галузки.

Недовго, упродовж 1950—1980-х рр., чоловіче народне вбрання буковинців прикрашала нанизана, вишита або ткани з бісерних матеріалів (як також вишита нитками) краватка [5, с. 544]. Її поява була пов'язана з поширенням в буковинському чоловічому одязі сучасної класично кроєної білої сорочки. Краватка не лише прикрашала нічим не декоровану сорочку, а також своєрідно адаптувала її до використання в комплексі з традиційними компонентами

Іл. 2. Пояс. Полотно, січка, вишивання півхрестиком. Фрагмент. 1960-ті рр., с. Погорілівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. ПМА за 2007 р.

народного одягу, зокрема, багато декорованим кептарем. Зазвичай, для краваток буковинські майстри обирали композицію з геометричних мотивів: ромбів, хрестів, трикутників, зигзагів. У колориті домінували яскраві насичені барви.

В умовах розвою вишивки бісерними матеріалами у народній ноші буковинців став поширюватися вишитий бісером пояс [6, с. 154]. У середині ХХ ст. на Буковинській Гуцульщині з'явився полотняний пояс — «бав'янка» (8—10 см), орнаментований бісерною вишивкою з рослинних мотивів [3, с. 138]. У 1960-х роках народну ношу Буковинського Поділля доповнив схожий за конструкцією до «бав'янки» широкий (9,5—12 см) жіночий «пояс», пошитий з полотна та вкритий суцільною вишивкою бісером і січкою (відносно великого розміру). Розповсюдженим мотивом виконаною півхрестиковим стібком декору стала розлога завітчана галузка. Серед варіантів кольорового вирішення домінувало поєднання синьо-блакитного тла із зеленими, білими, рожевими та червоними барвами елементів галузки (Іл. 2). Менш поширеним був орнамент з різнобарвних геометричних мотивів.

Декорований вишивкою бісерними матеріалами пояс найбільш гармонійно поєднувався з вишитою нитками сорочкою та тканною горбаткою (смугастою або квітчастою). Композиційно такий пояс перегукувався з тогочасним «весільним вінком», декор якого так само почали виконувати вишиванням півхрестиковим стібком.

Упродовж 1970—1990-х років на теренах Буковинського Поділля з'явився дещо вужчий пояс (до 7 см), викроєний зі щільної (вовняної або схожої на вовняну) фабричної чорної тканини і прикрашений вишивкою склярусом, січкою та бісером. В основі

композиції — мотив галузки, вкритої зеленими листками та різнобарвними квітами й пуп'янками. Вишивку виконували стебнівкою та вільною гладдю безпосередньо на чорному тлі матерії (Іл. 3). Такий пояс був органічним доповненням опинки («катрінці»), виконаної з тих самих матеріалів й тими самими прийомами вишивання. По суті, такий пояс перестав бути накладною прикрасою й почав використовуватися як компонент одягу, точніше як складова опинки.

У другій половині ХХ ст. змін зазнали типологія, технологія та художнє оформлення **головних уборів**.

Від середини ХХ ст. щезло з ужитку дівоче «чільце» з бісерним декором. Поступово змінив своє призначення, проте не зник безслідно, жіночий убір голови — «рушник». Буковинці тривалий час продовжували убирати «рушником» храмові та хатні ікони. У кінці ХХ ст. священники сільських церков розпорядилися сховати давні твори у старі скрині. Проте рушниками першої половини ХХ ст. і далі прикрашають хатні ікони у деяких селах Заставнівського (сс. Василів, Мосорівка) та Хотинського (сс. Перемислівці й Колінківці) районів Чернівецької області¹. Окрім того в інтер'єрах хати та церкви з'явилися повністю вишиті бісерними матеріалами рушники, що не мають ніякого стосунку до колишніх головних уборів і відносяться до функціонального роду предметів хатньої обстави та ужитку. На жаль, відомі нам сучасні вишиті бісерними матеріалами півхрестиковим стібком рушники виконуються за розповсюдженими нині друкowanими зразками фітоморфної вишивки. Аналогічні твори можемо зустріти також на Західному Поділлі, Покутті, Гуцульщині.

¹ ПМА за 2007 рік.

Іл. 3. Делей Марія Іванівна (1931 р. н.) Пояс. Фрагмент. Вовняна тканина, склярус січка, бісер, вишивання стебловим швом, вільною гладдю. 1970-ті рр., с. Брідок Заставнівського р-ну Чернівецької обл. ПМА за 2007 р.

Що ж стосується «весільного вінка», то цей тип головного убору не просто зберігся як атрибут весільного дійства, а продовжив видозмінюватися. Змінився його загальний вигляд, а також технічне та художнє вирішення. Зокрема, поширення набув убір у формі відносно невисокого (до 15 см) правильного (без узвишся) циліндру. Зник букет ковили, що увінчував весільний вінок. Водночас, незмінним атрибутом убору залишилася розета з квітів, розміщена по центру його передньої частини. Щоправда, колись така розета-букет поєднувала різнобарвний квіт, створений зі штучних матеріалів (воскований папір, накрохмалена матерія, шовкова стрічка), та цвіт безсмертника, який виконував символічне значення та збагачував фронтальну деталь весільного вінка. Сучасний букет, виконаний лише зі штучних дво- чи триколірних квітів, втратив частину свого художньо-виразного образу як також обереговий зміст.

З багатьох сучасних уборів зникли монети, що виконували декоративну та магічну функцію. Так, майстрині із с. Погорілівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. виготовляють коди, нижній край яких замість монет обрамляють бісерною плетінкою із зубчастими обрисами (на зразок зубчастої селянки)².

Ще разючіших видозмін зазнала центральна частина весільного вінка. Якщо у першій половині ХХ ст. «капелюшнина», «коди» чи «кошик» прикрашали кількома нанизаними або тканими з бісерних матеріалів стрічками, то з 1960-х рр. дівочий убір почали оздоблювати лише однією широкою смугою тканини, вкритої вишивкою січкою півхрестиковим стібом. Композицію такої вишивки, зазвичай, утворюють повтори графічно нескладного мотиву завітчаного га-

лузки, розташованої на однобарвному тлі. У 1960—1970-х рр. декор капелюшнина (а також аналогічно декорованого поясу) мав переважно блакитне тло, на якому вишивали зелену галузку з біло-рожево-червоними квітами (Іл. 4). Згодом майстри різних сіл почали експериментувати з барвами тла, суттєво не змінюючи форму та кольори елементів мотиву. Так, у селах Заставнівського району (сс. Чуньків, Погорілівка, Брідок, Погорілівка) можна розшукати весільні вінки останніх десятиліть ХХ — початку ХХІ ст., що мають блакитне, біле, жовте чи рожеве тло. Окрім того урізноманітнилися й самі бісерні матеріали. До 1970-х рр. виконавиці весільних вінків (і також поясів) надавали перевагу січці сатинового ґатунку. Від 1980-х рр. майстрині почали використовувати також різноякісний бісер³.

Захоплення вишивкою бісерними матеріалами найбільше торкнулося декору **вбрання**. Упродовж 1960—1980-тих у багатьох селах Чернівецької обл. невід'ємним компонентом святкової народної ноші стала вишита бісером сорочка.

Більшість вишитих бісерними матеріалами сорочок мали тунікоподібний крій, водночас в окремих осередках стали з'являтися також сорочки з манишкою та сорочки на кокетці.

Від 1960-х років у декорі буковинської сорочки остаточно запанувала рослинна тематика. Найбільшої варіативності вона набула на теренах Заставнівщини, Кіцманщини та Новоселиччини, де майстрині вишивали мотиви троянд, маків, плодів і листя винограду, вишень, листків клена, дуба і польових квітів [4, с. 102]. За рахунок укрупнення мотивів майстрині почали досягати все більшої плавності їхніх контурів: геометризовані обриси рослинних мотивів стали набувати ізоморфності. З 1960-х рр. збільшився й розмір бісерних матеріалів. Одночас-

³ ПМА за 2007—2008 рр.

² ПМА. Записано 9 вересня 2008 року у с. Погорілівці Заставнівського р-ну Чернівецької обл. від Остапович Марії Іллівни (1926 р. н.) та Колибаби Марії Степанівни (1956 р. н.).

Іл. 4. Весільний вінок «коди». Картонна основа, полотно, січка, вишивання. 1970—1980-ті рр., с. Погорілівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. ПМА за 2007 р.

Іл. 5. Бокла Наталія Іванівна (1930 р. н.). Сорочка жіноча тунікоподібна додільна. Полотно, січка, бісер, вишивання півхрестиком. 1960-ті рр., с. Погорілівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. ПМА за 2008 р.

не збільшення розміру бісеру та розмірів мотивів вишивки надало композиції специфічної монументальності, яка мала на меті заворожити глядача.

Декор новітньої сорочки виконували січкою та бісером різної якості. Зокрема, значну частину матеріалів складали так звані «шовкові цятки» (сатинова січка) добре відомі у вишивці першої половини ХХ ст. Поряд із «шовковими цяткам» поширилися дрібні намистинки з нашаруванням металічних або райдужних переливів (у відтінках бронзи або бензину) — так зв. «гадючі цітки»⁴. Змінилася й кольорова гама бісерних вишивок. Від 1960-х рр. замість контрастної палітри з насичених кольорів, основою якої були темні барви, майстрині почали застосовувати менш контрастний колорит, в якому домінували світлі відтінки.

⁴ ПМА. Записано 22 червня 2007 року у с. Чуньків Заставнівського р-ну від Вальчук Марії Іванівни, 1940 р. н.

Упродовж 1960—1970-х роках окремі буковинські майстрині продовжували черпати художні ідеї у творах середини ХХ ст., інші — впроваджували новітні композиційні рішення.

Так, на Заставнівщині широко побутувала декорована бісерними матеріалами тунікоподібна жіноча та чоловіча сорочка з круглим вирізом горловини та пазушним розрізом. На передню частину горловини на пазушний розріз жіночої сорочки стали нашивали декоративний комірець, що мав вигляд двох симетрично розташованих по обидва боки розрізу трикутників або спарених трикутників.

Найпоширенішим типом композиції залишалася «сорочка плечиками»⁵, типова як для жіночої так і чоловічої ноші. Різновидом «сорочки плечиками» стала «сорочка плечиками та рукавами»⁶, властива для жіночого строю. У художньо-композиційному вирішенні таких творів намітилася тенденція до збільшення загального поля вишивки, укрупнення мотивів, впровадження яскравих барв. Зокрема, у колориті запанували два найпоширеніші варіанти. Один — схожий до колориту декору 1940—1950-х рр., проте помітно яскравіший, — у майже рівних пропорціях поєднав чорну, темно-зелену, фіолетову, синю, червону, барви, долучаючи вкраплення рожевих та жовтих барв. Другий — базувався на різних відтінках зеленого (галузки) й рожевого (пелюстки квітів) та включав допоміжні — червоний, жовтий і білий кольори.

Перший тип кольорової гами, що будувалася на контрасті дуже різних за ступенем насиченості барв, використовувався найширше — для композицій, складених з геометризованих мотивів трояндових галузок, виноградних пагонів, грон винограду, польових та садових квітів та іншого (Іл. 5). Для композицій, в яких панували світлі менш контрастні барви, характерними стали ізоморфні квіткові узорі з рожевими, схожими на півонії, трояндами (Іл. 6).

Характерологічним елементом жіночої сорочки другої половини ХХ ст. з теренів Заставнівщини

⁵ Стрічковий орнамент розташовували симетрично обіруч горловини (т. зв. «плечики», що тяглися по грудях, плечах і спині), також довкола розрізу пазухи. Орнаментальними смугами декорували також верхню та нижню частину рукавів, поділ сорочки.

⁶ Композицію «сорочки плечиками» доповнює розкішна вишивка усюго поля рукава з мотивом вазона або галузки.

стало обрамляюче виріз горловини, краї рукавів, поділ сорочки мереживо («корунка»), яке з 1960-х років почали виплітати не з ниток, а з набраних на нитки бісерних матеріалів.

У 1970-х роках у жіночу моду Буковинського Поділля увійшла так звана «сорочка вінком» з нагрудним декором у вигляді замкненої в коло (як вінок) розкішних розмірів завітчаної гірлянди, що повністю огортає горловину: накриває верхню частину спини, плечі, розложисто лягає на груди, досягаючи лінії талії. Зокрема у такий спосіб декорували жіночу тунікоподібну сорочку з трикутним вирізом горловини, що мала комірець у вигляді спарених трикутників, на якому вишивали невеличкий за розмірами мотив завітчаної галузки. Розлога галузка, вкрита квітами та пагонами, стала також незмінним мотивом декору рукава.

У кольоровому вирішенні «сорочки вінком» майстрині застосовували обидва типи кольорової гами. Мало контрастні пастельні зелені та рожеві барви (другий тип) майстрині звично застосовували у творах з мотивом схожою на півонії троянди (з ізоморфними обрисами) (Іл. 7).

Для вишивання «сорочки вінком» використовують значно більше бісеру, аніж для «сорочки плечиками». Для такої композиції характерним є ефект декоративної перевантаженості. Це небажане враження послаблюється, коли поряд із сорочкою «вінком» одягають виткані з темної вовни опинку («горбатку») та крайку («бойрок»).

Водночас із «сорочкою вінком» в моду почали входити також вишиті бісерними матеріалами пояс та опинка. Ансамбль одягу створений на поєднанні вишитих бісерними матеріалами сорочки, поясу та опинки вирізняється надмірною строкатістю. Очевидно тому, в сучасному ансамблі жіночого одягу Буковинського Поділля таке поєднання зустрічається вкрай рідко.

Упродовж 1960—1970-х років в Хотинському р-ні Чернівецької обл. (так звана Руська Буковина) також існувала мода на вишиті бісерними матеріалами жіночі та чоловічі сорочки. Щоправда, з бісерними матеріалами на Хотинщині працювало значно менше майстринь, аніж на Заставнівщині. Тутешні твори вирізнялися і кроєм і художньо-композиційними особливостями декору. Так, у Хотинському районі в ансамблі святкового одягу побутували вишиті бі-

Іл. 6. Учасник мистецтвознавчого відрядження на Чернівецьчину — Людмила Герус у «сорочці плечиками»: майстриня — Остапович Марія Іллівна (1926 р. н.). Сорочка жіноча тунікоподібна додільна. Полотно, січка, бісер, вишивання півхрестиком, в'язання. 1980-ті рр., с. Погорілівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. ПІМА за 2008 р.

Іл. 7. Респондент у «сорочці вінком»: майстриня — Бурдейна Василина Аксентівна (1920—2004 рр.). Сорочка жіноча тунікоподібна додільна. Полотно, січка, бісер, вишивання півхрестиком. 1970-ті рр., с. Самушин Заставнівського р-ну Чернівецької обл. ПІМА за 2007 р.

Іл. 8. Сорочка жіноча тунікоподібна додільна. Фрагмент нагрудної вишивки. Полотно, січка, бісер, вишивання півхрестиком. 1970-ті рр. Кіцманський р-ну Чернівецької обл. ПМА за 2008 р.

Іл. 9. Сорочка жіноча тунікоподібна. Полотно, січка, бісер, вишивання півхрестиком, білі шовкові нитки, мережка. 1970-ті рр., Кіцманський р-н Чернівецької обл. Колекція Петра та Ольги Василюків

сером жіноча сорочка на кокетці та чоловіча сорочка з манишкою. Рослинний декор на таких сорочках вишивали бісером та січкою дрібного розміру (№ 11). В колориті панували відкриті (не пастельні) насичені барви: відтінки зеленого, червоного, та синього кольорів, яскраве звучання яких підкреслювали чорно-коричнева та жовта барви.

На відміну від заставнівських, хотинські майстрині не виплітали бісерних «корунок». А вив'язані ними з ниток неширокі мережива, якими іноді обрамляли горловину та краї рукавів, були значно скромнішими за «корунки» заставнівських майстринь.

Упродовж 1960—1970-х рр. своєрідний дуже виразний художній образ вишитої бісерними матеріалами сорочки створили народні майстри Верхнього Буковинського Попруття. В жіночій ноші запанувала тунікоподібна сорочка з глибоким трикутним вирізом горловини, в чоловічій — тунікоподібна сорочка з круглим вирізом горловини та паховим розрізом іноді доповнена виложистим комірцем та манишкою.

Прикметним для жіночої сорочки став декор з великих квітів, який вінком огортав виріз горловини (Іл. 8). З таких само крупних геометризованої форми мотивів, зібраних у розлогій букет, майстрині часто творили й декор рукава. У 1960—1970-х рр. поширення набув мотив троянди, який поєднували з мотивами польових та городніх квітів. Квіти троянди зазвичай вишивали у розтяжках трьох кольорів: рожевому, червоному та синьому. У 1980-х рр. на сорочках з Верхнього Буковинського Попруття стали з'являтися різнобарвні «маки».

Як і в середині ХХ ст. вишиту бісером сорочку нерідко прикрашали мережкою. Рельєфна вишивка бісерними матеріалами відносно великого розміру (№ 10) та «невагома» мережка органічно поєднали в одному творі ефект монументальності та витонченості. Надзвичайно вишукано виглядає жіноча сорочка з Кіцманського району, в якій мережкою білими нитками заповнено майже все поле рукава. Велику змережану площину довершує стрічковий орнамент з невеликих трояндових мотивів, вишитий низом рукава. (Іл. 9).

З кінця ХХ ст. деякі сорочки Верхнього Буковинського Попруття почали доповнювати вив'язаними з бісеру мереживами.

Значно скромнішими за жіночі були чоловічі сорочки. У нагрудній частині — навколо пазушного розрізу вони мали декор у вигляді відносно неширокого стрічкового орнаменту з мотивом галузки, а низом рукавів — у вигляді одного або трьох невеликих квіткових букетів. Часом на чоловічих сорочках з Верхнього Буковинського Попруття вишивали також «плечики» з мотивом неширокої галузки.

Упродовж другої половини ХХ ст. декор вишитої бісерними матеріалами народної сорочки продовжував розвиватися й на Буковинському Прикарпатті. В жіночій та чоловічій ноші побутовувала тунікоподібна сорочка з прямокутним вирізом горловини

(з пазушним розрізом або без нього) а також тунікоподібна сорочка з круглим вирізом, пазушним розрізом та коміром-стійкою або відкладним коміром.

Художньої виразності прикарпатські майстрині досягали поєднуючи вишивку бісером, мережання та в'язання гачком. Контраст, досягнутий при використанні різних технічних засобів, підсилювали контрастом кольорів: м'які (білі або жовті) кольори ниток мережки та «корунки» звеселяло насичене багатобарв'я бісерних матеріалів.

У декоруванні прикарпатської сорочки другої половини ХХ ст. спостерігалися типові для більшості осередків тенденції: перехід майстринь до січки та бісеру порівняно великого розміру, укрупнення мотивів та збільшення загального поля вишивки. У традиційних для мережки місцях з'явилися орнаментальні площини з мотивом галузки, вишитої на суцільно зашитому білою сатиновою січкою тлі. Такий композиційний прийом полегшив роботу майстриням. Проте вкрита бісером площина не змогла успадкувати витонченої легкості правдивої мережки.

Упродовж другої половини ХХ ст. сорочки, вишиті бісерними матеріалами, були знаними також на Буковинській Гуцульщині⁷. Проте, як свідчить більшість сучасних мешканців гірських сіл Вижицького та Путильського районів Чернівецької обл., вишивання сорочок бісером так і не стало популярним видом народної творчості краю. Дуже часто буковинські гуцулки купляли уже готові сорочки у майстринь Кіцманського р-ну Чернівецької обл.⁸ Й тепер у святкові та весільні дні буковинські гуцулки нерідко одягають вишиті бісером кіцманські сорочки одночасно з компонентами своєї автентичної ноші.

У III четверті ХХ ст. в комплексі народного жіночого вбрання Буковинського Поділля та Верхнього Буковинського Попруття побутувала вишита бісером та січкою полотняна спідниця — «підьтічка»,

⁷ ПМА. Записано 20 червня 2008 року у с. Селятин Путильського району Чернівецької обл. від подорожньої хуторянки Олександрюк Вікторії Михайлівни, 1933 р. н., яка у 1950—1980-х рр. сама вишивала цятками сорочки та опинки на продаж.

⁸ ПМА. Записано 13 червня 2008 року у с. Конятин Путильського р-ну Чернівецької обл. від Мінгереш Анастасії Федорівни (в дівочтві — Григоряк), 1919 р. н.; ПМА. Записано 14 червня 2008 року у с. Довгопілля Путильського району Чернівецької обл. від Малиш Марії Миколаївни, 1962 р. н.

Іл. 10. Кептар «кожушина з цятками». Шкіра, січка, вишивання півхрестиком, стебловим швом, вільною гладдю. 1965 р., с. Топорівці Новоселицького р-ну Чернівецької обл. ПМА за 2007 рік

«подолка». Її вбирали одночасно із сорочкою «станком». Спід «підьтічки» майстри прикрашали стрічковим орнаментом, вишитим бісером (січкою). На Буковинському Поділлі «підьтічку» підточували бісерною «корункою». З 1980-х рр. бісерні мережива стали з'являтися й на новоселицьких «подолках». Декор «підьтічки» та нижньої частини додільної сорочки (в якій «станок» і «підьтічка» становили єдине ціле) були ідентичними [5, с. 550].

До сьогодні поширеним типом жіночого та чоловічого нагрудного одягу, декорованого бісером, залишається кептар. У 1960—1980-х рр. його стрічковий орнамент став ще більш варіативним щодо композиційних схем та колориту. Панівними в орнаменті вишитого бісером кептаря продовжують бути квіткові мотиви, укладені в гірлянди або зібрані у букети [1, с. 67]. Розташування декору на площинах кептаря залишилося традиційним — паралельно до смушка, що обрамляє краї виробу, у центрі передніх пілок і спинки кептаря, також на його кишенях. Розміри рослинного декору не змінилися, проте зросло поле бісерної вишивки. Тепер уже рослинні мотиви стали розташовувати на вишитому січкою (переважно дзеркально-срібного гатунку) тлі, а не як досі — на тлі вибіленої шкіри.

Серед осередків виготовлення та побутування декорованих бісерною вишивкою кептарів виділяється Новоселицький р-н Чернівецької обл. (Верхнє Буковинське Попруття), де такого типу одіж була

Іл. 11. Учасниця мистецтвознавчої експедиції 2007 р. на Чернівецьчину Романа Мотиль у народному одязі с. Брідок: майстриня — Делей Марія Іванівна (1931 р. н.). Пояс та опинка «горботка». Тканина, склярус, січка, бісер, вишивання стебловим швом, вільною гладдю. 1970-ті рр., с. Брідок Заставнівського р-ну Чернівецької обл. ПМА за 2007 рік

й залишається невід'ємною складовою святкової ноші. Багатством художнього вирішення відзначаються хутрянні безрукавки з с. Топорівців Новоселицького р-ну, які окрім вишуканої вишивки бісером, мають ще й таку прикметну особливість як обрамлення сірим, а не чорним смушком (Іл. 10).

У сучасному різноманітті кожушаних безрукавок зустрічаються також кептарі, декоровані одночасно вишивкою вовняними нитками та бісерними матеріалами.

З 1970-х рр. на теренах Північної Буковини з'явилася декорована бісером жіноча одноплатова поясна одіж — «опинка», «горбатка», «катрінця», що прийшла на зміну тканий з вовняних ниток «горбатці» (Іл. 11).

Новомодний декор одноплатового одягу спершу вишивали бісерними матеріалами на тканий смугастій

чорній «горбатці». Згодом для вишитої бісерними матеріалами опинки стали використовувати чорну вовняну тканину. Орнамент «катрінці» перегукувався з орнаментом сорочки, вишитої бісером в один і той само час, проте їх не можна назвати аналогічним. Так на «катрінцях», запанували надто стилізовані, часто вписані в форму кола, вигадані квіти-розети, тоді як у вишивці сорочок майстрині прагнули до натуралізму. Відмінною в обох випадках стала й технологія виготовлення бісерного декору. На сорочках вишивку виконували січкою та бісером (глянцевого та матового ґатунку) стібом півхрестик, а на «катрінцях» — склярусом й бісером (переважно дзеркального ґатунку) стебловим швом та вільною гладдю. Важливі нюанси в декоративну структуру творів вносило, звичайно ж, і загальне тло виробів: на сорочках воно біле, а на «катрінцях» — чорне. Внаслідок сильних мистецьких взаємовпливів локальних відмінностей художнього рішення вишитої бісерними матеріалами опинки не існує. Радше можемо говорити про художньо-стилістичні нюанси творчості окремих майстринь Чернівецької області.

На рубежі ХХ—ХХІ ст. в моду стали входити опинки вишиті сріблястими та золотистими бісерними матеріалами та лелітками. Найчастіше такі новітні твори мають сітчастого типу композиції з геометричних мотивів.

В ансамблі сучасного народного одягу (що зазнає сильних мистецьких взаємовпливів) стали з'являтися також вишиті бісерними матеріалами та лелітками двоплатові запаски, декор яких майстрині виконують у гамі сріблястих чи золотистих барв.

У 1960-х роках як компонент ансамблю народного одягу в моду увійшла вишита бісерними матеріалами торба — «тайстра» («трайста»), яка донині зберігає найбільшу популярність у Новоселицькому р-ні Чернівецької області.

Зазвичай, тайстру шиють з полотняної тканини (з підкладкою) і декорують з обох боків вишивкою січкою та бісером півхрестиковим стібом. За художнім вирішенням така близька до вишивки на дитячій подушці. Побутують центричні композиції з геометричними або рослинними (з геометризованими обрисами) мотивами, що зустрічаються у творах по окремо або поєднуються між собою. Серед мотивів домінує рослинна тематика, для якої не існує усталених кольорових рішень. Палітра творів вирізняється надзвичайно

багатою варіативністю. Вишивка на кожному з боків тайстри, переважно, має однакові мотиви, виконані у різній кольоровій гамі (Іл. 12).

Друга половина ХХ — початок ХХІ ст. є часом розвитку третього етапу народної традиції бісерних виробів. Типологія, технологія та художньо-стилістичне вирішення виготовлених із застосуванням бісеру компонентів ансамблю народного одягу зазнало помітних змін.

В ансамблі традиційної буковинської ноші різко зменшилася частка накладних прикрас і головних уборів та збільшилось число компонентів вбрання, що мають бісерний декор. Зокрема, поряд із такими компонентами, як сорочка та кептар, з'явилися також пояс та опинка. У 1960-х рр. унікальним доповненням жіночої народної ноші з Верхнього Буковинського Попруття стала оздоблена бісерною вишивкою тайстра.

Провідною технікою виготовлення бісерного декору стало вишивання стігами півхрестик, стебнівка, вільна гладь. Так, в багатьох осередках народної творчості (замість тканих) з'явилися вишиті бісерними матеріалами на тканині пояси та опинки. Вишивка запанувала також і у декорі весільного вінка, який у першій половині ХХ ст. виконували з бісеру техніками нанизування та ткання.

Серед загальних тенденцій кінця ХХ ст. спостерігалось захоплення вишивальниць більшої осередків січкою відносно великого розміру (№ 10), на протигагу майстриням початку — середини ХХ ст., які працювали з дрібнішою січкою та бісером (№ 12—11). На початку ХХІ ст. зросло число творів, вишитих самим лише бісером (без використання січки).

Декор усіх компонентів ансамблю буковинського народного одягу другої половини ХХ ст. почав вибудовуватися навколо художньої ідеї, яку акумулювала у собі вишита бісерними матеріалами сорочка. Так, у другій половині ХХ ст. найбільшого поширення спершу дістала «сорочка плечиками», згодом — «сорочка вінком».

Характерологічною ознакою буковинської сорочки стали рослинні мотиви великих розмірів, що надали загальній композиції твору досі не типової монументальності. Серед вишитих бісером композицій найбільшого поширення набули стилізовані рослинні мотиви з геометризованими формами, яким за ра-

Іл. 12. Тайстра. Платно, бісер, січка, вишивання півхрестиком. 1980-ті рр., с. Топорівка Новоселицького р-ну Чернівецької обл. Львівський вернісаж. Літо 2013 р.

хунок укрупнення мотивів і збільшення пластичності їхніх обрисів поступово стали надавати все більшої ізоморфності. Колорит вишитих бісером композицій став значно яскравішим та барвистішим. Максимальною натуралістичністю (плавністю форм та природною кольоровою гамою) вирізнялися троянди-півонії, які почали вишивати майстрині із Заставнівщини у 1960-х роках.

Автентичні риси сорочок з різних етнозон краю проявилися в особливостях поєднання та компонування різних видів декору (вишивка бісером та нитками, мережка, мереживо), розмірах та формах його мотивів, їхній колористиці.

Авангардне композиційне вирішення складових народної ноші призвело до помітної руйнації старих та появи нових художніх стереотипів.

Прикметою сучасного мистецтва стали костюми, які не завжди можна назвати ансамблями, бо вони поєднують компоненти народного вбрання, виготовлені в різних роках ХХ та початку ХХІ століття. Одночасне уживання головного убору, сорочки, кептаря, опинки, пояса тощо, виконаних у різний час та, іноді ще й, у різних осередках, порушує досконалу гармонію, притаманну автентичному ансамблю народного одягу.

Насправді, «перемішування» часових та локальних ознак — прикмета новітнього часу, що стосується не лише буковинської ноші. На сусідніх з Буковиною теренах своєрідна міграція художніх ідей

упродовж кінця ХХ — початку ХХІ ст. є ще більш різною.

Умовні скорочення:

ПМА — польові матеріали автора

1. Бушина Т.І. Декоративно-прикладне мистецтво Радянської Буковини : науково-популярний нарис / Т.І. Бушина. — К. : Мистецтво, 1986. — 127 с. : іл.
2. Кожолянко Г. Етнографія Буковини : у 3 т. / Георгій Кожолянко. — Чернівці : Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича ; Буковинське етнографічне товариство ; Видавництво «Золоті литаври», 1999. — Т. 1. — 384 с. : іл. — (Бібліогр. в кінці розд.).
3. Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг / Ярослава Кожолянко. — Чернівці ; Саскатун : Friesen Printers, 1994. — 262 с. : іл. (українською та англійською мовами). — (Бібліогр. с. 247—258).
4. Костишина М.В. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність / Мірра Костишина. — Чернівці : Рута, 1996. — 192 с. : іл. — (Бібліогр. с. 181—184 (127 назв)).
5. Федорчук О. Бісер у декорі народного одягу буковинців (за матеріалами мистецтвознавчих експедицій 2007—2008 рр.) / Олена Федорчук // Народознавчі зошити. — 2008. — № 5—6. — С. 540—551. — (Бібліогр. в тексті).
6. Федорчук О. Бісер в оздобленні буковинської народної ноші : типологічні особливості (польові розвідки

2007—2008 рр.) / Олена Федорчук // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : зб. наук. пр. / за ред. Даниленка В.Я. — Харків : ХДАДМ, 2009. — № 8. — С. 149—162. — (Мистецтвознавство. Архітектура).

Olena Fedorchuk

BEADWORK IN THE ARTISTIC STRUCTURE OF THE NATIONAL GARMENT ENSEMBLE OF BUKOVYNA in the late XX — early XXI century

The trends of the third phase of the beadwork artistic ware development on the historic lands of North Bukovyna were researched. The typological, technological and artistic peculiarities of the beadwork components in the national garment ensemble of various ethnic zones of the land were determined.

Keywords: glass beads, decoration, glass beads decor, clothes.

Олена Федорчук

БИСЕР В ХУДОЖЕСТВЕННО-КОМПОЗИЦИОННОЙ СТРУКТУРЕ АНСАМБЛЯ БУКОВИНСКОЙ НАРОДНОЙ ОДЕЖДЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ ХХ — НАЧАЛА ХХІ СТОЛЕТИЯ

Исследовано тенденции развития третьего этапа традиции художественных изделий из бисера на историческом пространстве Северной Буковины. Определены типологические, технологические и художественно-композиционные особенности бисерных компонентов ансамбля народной одежды разных этнических зон края.

Ключевые слова: бисер, украшение, бисерный декор, одежда.